

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך
בתחום הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל
ובחסרי עורף משפחתי בפרט

יחיאל שילה ועמנואל גרופר

צעירים מעל גיל 18 בטיפול אגף התקון,
משרד הרווחה והשירותים החברתיים

רחל שרביט ומנחם וגשל

התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך בתחום הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל ובחסרי עורך משפחתי בפרט

יחיאל שילה ועמנואל גרופר

מבוא

עד לשנים האחרונות, הייתה המדיניות הרשמית של המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער, כי תקופת ההתחנכות של חניכי הפנימייה והאחריות של הפנימייה כלפיהם מסתיימות בתום לימודי כיתה יב. מדיניות זו התבססה על ההנחה כי מרבית הצעירים בוגרי יב מתגייסים לשירות חובה בצה"ל, הבנות שאינן מתגייסות מתנדבות לשירות לאומי ועולים חדשים שמחליטים להמשיך בלימודים אקדמיים עוברים לאחריות מנהל הסטודנטים המשותף למשרד לקליטת עלייה ולסוכנות היהודית. מכאן שבפועל, מרבית הצעירים הללו עוברים מאחריות הרשות החינוכית לאחריות גורם ממסדי אחר, בין אם זה צה"ל, העמותות המפעילות את השירות הלאומי או מנהל הסטודנטים.

אמנם התעוררו פה ושם בעיות פרטניות, אולם אלה היו יוצאות מן הכלל ונפתרו בהסדרים ייחודיים אד-הוק. יש לציין כי מרבית הפתרונות היו יזמות מקומיות של מנהלי מוסדות פנימייתיים אשר אפשרו לצעירים כאלה להמשיך ולהתגורר בפנימייה לתקופות המעבר, ולעתים, במקרים קשים במיוחד, אפילו מעבר לכך. כל זאת, במימון עצמי של המוסד.

המנהל הפנימייתי במשרד החינוך ראה בעין יפה יזמות אלה, אולם היות והיה מדובר במקרים בודדים, לא ראה לנכון להתערב ולתקצב פעילויות אלה. רק במקרים שבהם הבעיות נשאו אופי מערכתי והמוני יותר, נדרש משרד החינוך להתערב ולגבש פתרונות באמצעות המנהל ההתיישבותי והפנימייתי. פתרונות אלו חייבו השקעה לא מבוטלת של משאבים כספיים, ונזכיר שתי דוגמאות בולטות:

א. חלק מבני הנוער יוצאי אתיופיה שעלו לארץ במסגרת מבצע "משה" ולאחר מכן גם במבצע "שלמה" עברו את גיל 18 בעודם בפנימיות; זאת מפאת הקושי לקבוע

את גילם המדויק ומתוך רצון להבטיח להם תקופת חינוך משמעותית. המוסד לביטוח לאומי לא התחשב בכך ודרש מהם תשלומים החל מיום הגיעם לגיל 18. המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער נרתם לפתרון הבעיה ונדרש למצוא מקורות כספיים על מנת לממן את תשלומי הביטוח הלאומי עבור החניכים האלה.

ב. בוגרי תכנית נעל"ה (צעירים ללא הורים בארץ), נפלו לפעמים, עם תום תקופת התחנכותם, "בין הכיסאות" – הם סיימו את תקופת שהותם בפנימייה, אולם טרם נקלטו במסגרת ממוסדת חדשה. לחלק מהחניכים לא היה כל קרוב משפחה בישראל; לפיכך, הם נמצאו לעתים חסרי קורת גג ביישובים שאליהם הם הגיעו, או ללא ביטוח רפואי (מפני שלא עבדו במקומות מסודרים ולא שילמו למוסד לביטוח לאומי). כדי להתגבר על בעיות אלה, הכניס משרד החינוך למפרט של המכרז לניהול תכנית נעל"ה את חובת הזכיין להפעיל אגף בוגרים שיטפל בצורה מסודרת בנושאים אלה.

כפי שהזכרנו, מנהליהן של פנימיות אחדות הכירו בעצמם בחשיבות הנושא ופיתחו ביזמתם מסגרות מיוחדות או פתרונות מקומיים עבור בוגרי הפנימייה שהיו זקוקים לרשת הביטחון שלה לפרק זמן נוסף. יזמות אלה הביאו לפתיחת "בתי בוגרים" במספר כפרי נוער. לא ייפלא שהמקומות שבהם התפתחו יזמות אלה הן פנימיות שבהן ישנם ריכוזים גבוהים של חניכים בעלי רקע סוציאלי קשה במיוחד או של חניכים ללא הורים בארץ. המודלים שעל פיהם פועלות מסגרות אלה הוא מגוון: החל במדור בוגרים שלם הפועל בכפר הנוער "ימין אורד" וכלה בבית בוגרים צנוע בכפר הנוער "קדמה", "במאיר-שפיה" או "ב"הודיות". כפרי נוער אחרים, דוגמת "חוות הנוער הציוני", מקדישים גם הם תשומת לב לסוגיה זו מבלי להקצות מבנה נפרד, ומוצאים פתרונות אד-הוק לבעיות של בוגרים כאשר הן צרות.

עם זאת, בשנים האחרונות מורגשת אי-נחת הולכת וגוברת בנושא זה. מצד אחד, מצבם הסוציו-אקונומי של חניכי הפנימיות החינוכיות הולך ומחמיר, כחלק מהחמרה כללית במצבו של המעמד הבינוני הנמוך במדינה. מאידך גיסא, אף שיחסית, שיעור הגיוס של בוגרי הפנימיות החינוכיות הוא עדיין גבוה מאוד, שיעור הגיוס ההולך ופוחת במדינה כולה ניכר גם כאן, וקבוצה גדולה יותר מבעבר של בוגרי פנימייה חסרי עורף משפחתי זקוקים לעזרה ולשירותים שונים בתקופה שבה היו אמורים לשרת בצה"ל או בשירות הלאומי.

זוהי הסיבה לכך שהמנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער היה מהראשונים שהצטרפו ליזמה של עמותת אשלים לקידום מיזמים חדשים עבור בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי.

על יסוד הניסיון שנצבר במהלך מעורבות אנשי המנהל בפעילויות אלה, מתקיימים בו דיונים רציניים במטרה לגבש מדיניות חדשה בכל הנושאים הקשורים בטיפול בבוגרי הפנימיות החינוכיות.

ליחוד מההתנסויות במיזם החשוותף למען בוגרים חסרי עורף משפחתי

עמותת אשלים בשיתוף עם עמותת ילדים בסיכוי – המועצה לילדי פנימיות, פנו לפני שלוש שנים למנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער במשרד החינוך בהצעה להצטרף למיזם שאמור להעלות על סדר היום הציבורי את סוגיית בוגרי הפנימיות חסרי עורף משפחתי. המיזם מתוכנן היה לכלול שלושה מרכיבים:

א. **מודל אזורי** – מענה בצורת "הוסטל", שימשיך לספק מענה הכולל קורת גג וליווי חינוכי-טיפולי לצעירים בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי הזקוקים ומעוניינים בסידור כזה, עד שלוש שנים מתום תקופת התחנכותם בפנימייה.

ב. **מודל פנים-פנימייתי** – הכוונה הייתה לתמוך ולעודד יזמות מקומיות של פנימיות אשר פיתחו מענים פנימיים לבוגרים שזקקו להמשך טיפול גם בתום כיתה יב.

ג. **פעילות חינוכית שיטתית להכנת חניכי כיתות יא-יב בפנימייה לקראת היציאה לחיים עצמאיים**

בסיכומן של שלוש שנות הניסוי ניתן לומר בוודאות כי הייתה למיזם זה חשיבות גדולה מאוד בהעלאת הנושא לסדר היום בצורה שמחייבת את כל קובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות בדרגים השונים להתייחס לנושא הבוגרים בכל הרצינות ולהתמודד באופן יסודי עם היבטיו השונים. ההתנסות במסגרת המיזם המשותף, שכלל גם נציגים של משרד הרווחה ושל עמותות שונות, אפשרה גם לכל גורם לברור לעצמו את המרכיבים הרלוונטיים יותר עבורו ולהחליט על זניחת מודלים שנראים לו רלוונטיים פחות.

בראשית הדרך, נקודת המוצא הייתה כי המודל האזורי ימוקם בתוך כפרי נוער, כך שיוכל ליהנות מהתשתית הפיזית המקצועית של מוסדות אלה. לאחר שלוש שנות התנסות נראה שמובילי המיזם מעדיפים למקם את ההסדרים האזוריים בדירות עצמאיות בקהילה עם ליווי חינוכי-טיפולי אקסטנסיבי. ייתכן שגישה זו היא נכונה מבחינת מפעילי התכנית, אולם להערכתנו, המסקנה המתבקשת היא כי תכנית כזו חייבת להיות חלק בלתי נפרד משירותי הרווחה שמספקת הרשות המקומית שבה ממוקמות הדירות, ולא באחריותו של משרד החינוך.

המודל הפנים-פנימייתי טופל בצורה שולית ביותר במסגרת המיזם המשותף, אולם דווקא בו רואה משרד החינוך את עיקר עניינו בעתיד. בעקבות ההתנסויות במיזם זה יש בכוונת המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער לעודד את מרבית הפנימיות החינוכיות, או לפחות את אלה שיש בהן מספר משמעותי של חניכים המוגדרים כנעדרי עורף משפחתי, להרחיב את רשת השירותים שהפנימייה מספקת לחניכיה, כך שתכלול גם רשת ביטחון לבוגרים הזקוקים לכך בתום לימודיהם במוסד. אין בכוונת המנהל להכתיב מודל מונוליטי של "בית בוגרים", אולם אנו רואים בכיוון זה את המודל הרצוי, עם שינויים כאלו או אחרים.

המרכיב הנוסף של התכנית, "הכנה לחיים עצמאיים" לחניכי יא-יב, נראה לנו חשוב וחיוני. מרכיבים חלקיים ממנו כבר מתקיימים באופן שוטף באמצעות פעילותם של העובדים הסוציאליים בפנימיות. עם זאת, איננו מסתפקים בכך, ואנו כבר עסוקים באופן מעשי בהכנות לקראת יישומה הנרחב של הערכה המופקת על ידי מובילי המיזם (עמותות אשלים וילדים בסיכוי – המועצה לילדי פנימיות), בפנימיות החינוכיות השונות.

אנו מודעים גם לסכנות שאורבות בדרכנו בעת פיתוח שירותים כאלה. פיתוחם הלא מבוקר, עלול לעודד תלות מוגזמת בקרב חניכים אשר היציאה לחיים עצמאיים מפחידה אותם. הדבר סותר חלק ממטרות החינוך בפנימייה החינוכית; שהרי זו חותרת להעצים את בני הנוער ולחנכם לעצמאות ולבגרות, שתאפשרנה להם לעמוד בבטחה על רגליהם בסוף תקופת ההתחנכות בפנימייה. מכאן, שעל פעילות זו להיעשות בקנה מידה מצומצם, אך ורק עבור אותם בני נוער חסרי עורף משפחתי כלשהו הנזקקים לה. נוסף על כך, יש לדאוג שתיעשה פעילות חינוכית יסודית במהלך כיתות יא-יב שתמזער את סכנת פיתוח התלות. אנשי המקצוע, שמכירים היטב את מצבם האמיתי של חניכיהם, חייבים לערוך מיון מדוקדק, שיאפשר רק לבוגרים חסרי כל עורף משפחתי הזקוקים להמשך סיוע, ליהנות מהשירות החדש. להערכתנו, אין מדובר ביותר מעשרה אחוזים מבוגרי כיתה יב בפנימיות בכפרי הנוער.

קווים ראשונים לקראת גיבוש מדיניות חדשה

היות והדברים אינם מגובשים עדיין ולא עברו את כל שלבי האישור הפורמליים, אנו יכולים להצביע בשלב זה בעיקר על שאיפות וכיוונים כלליים:

א. החלטה שכבר נפלה ועומדת להיות מיושמת בקרוב, היא גיוס איש מקצוע במטה המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער אשר מתפקידו יהיה לרכז את כל הפעילות בנושא של בוגרי הפנימיות החינוכיות בכלל וחסרי העורף המשפחתי בפרט.

ב. הוקם צוות רב-מקצועי במטה אשר שוקד על לימוד יסודי של כל היזמות הפנים-מוסדיות שפועלות כיום בשדה, במטרה לנסח מערכת כללים ונהלים לפעילויות אלה. צוות זה לומד גם יזמות נוספות שקיימות בשטח, כמו למשל תכנית "למרחב", הפועלת בתמיכת משפחת מוזס על פי מודל "אזורי" מקורי ושונה לחלוטין מזה שהופעל במסגרת המיזם של "אשלים".

ג. בהמשך, לכשיגובשו המודלים המומלצים, הכוונה היא לבנות אמות מידה ומודל לתקצוב, ועל בסיסם ישתתף המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער בתמיכה כספית לפנימיות החינוכיות הקשורות בו עבור תכניות המשך המיועדות לבוגרים, דוגמת "בית בוגרים". יודגש, כי הנושא טרם סוכם, ואין לראות בפרסומו במסגרת זו התחייבות מצד המנהל.

ד. המרכזייה החינוכית של אגף חינוך והדרכה בפנימיות במנהל, שהייתה שותפה מלאה בהכנת הערכה החינוכית של "הכנה לחיים עצמאיים", המופקת כיום על ידי עמותת אשלים, תיקח על עצמה להטמיע בעזרת צוות המנחים שלה באופן נרחב את הפעילויות לחניכי כיתות יא-יב בפנימיות החינוכיות. הפעילות תעשה בשיתוף פעולה מלא עם השירותים הפסיכו-סוציאליים במנהל, שידאגו לשיתופם של העובדים הסוציאליים בפנימיות בפעילות חשובה זו.

ה. הנהלת המנהל תמשיך כבעבר, לחפש פתרונות מערכתיים לטיפול בצורכיהם של בוגרים בכלל וחסרי עורף משפחתי בפרט, כאשר יעלו צרכים שכאלה מהשטח. כמו כן, הנהלת המנהל תמשיך ליזום מיזמים מגוונים לקידום של בוגרי הפנימיות, כמו תכנית "אקדמיה בראש שקט" שהופעלה השנה. במסגרת התכנית מתגוררים כ-50 סטודנטים מבני העדה האתיופית בכפרי נוער, תורמים בפעילות התנדבותית לחניכי הכפר ומקבלים מגורים, כלכלה ומלגת קיום כדי לאפשר להם להתרכז בלימודיהם.

ו. בשלב הביניים, ימשיך המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער להשתתף במימון מספר מוגבל של בוגרי פנימיות חינוכיות חסרי עורף משפחתי שהצוות החינוכי-טיפולי בפנימייה ימליץ לשלבם בדירות האזוריות המופעלות על ידי "ילדים בסיכוי – המועצה לילדי פנימיות".

צעירים מעל גיל 18 בטיפול אגף התקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים

רחל שרביט ומנחם וגשל

אוכלוסיית הצעירים מעל גיל 18 הנוקטת לסיוע משרד הרווחה, כוללת בתוכה קבוצות אוכלוסייה מגוונות, בעלות צרכים רבים ושונים. למיעוטם נבנו במשך השנים מענים מתאימים.

סקירת המענים אשר פותחו במשרד הרווחה לגילאים אלו, מלמדת, כי אוכלוסיית הצעירים הנכים והמוגבלים פיזית וקוגניטיבית זכתה להתייחסות טיפולית ולפיתוח מענים, הן בתחום הקהילתי והן בתחום החוץ-ביתי; לעומת זאת, האוכלוסייה אשר איננה סובלת מנכות או ממגבלה פיזית בולטת אלא מאופיינת בבעיות התנהגות וקשיי שילוב חברתי, קיבלה מענה מועט לצרכיה הייחודיים. היעדר ההתייחסות לצורכי אוכלוסייה זו בולט בהשוואה לדגש אשר הושם משך שנים על פיתוח מענים לצורכיהם של ילדים ובני נוער בסיכון.

בעשורים האחרונים היינו עדים לפיתוח מואץ ולהקמה של שירותים לאוכלוסיית הקטינים בסיכון ובסכנה. להקמת שירותים אלו הוקצו משאבים רבים. הפיתוח נבע ממדיניות כוללת אשר מצאה ביטויה גם בחקיקה. מדיניות זו ראתה ורואה במדינה אחראית להענקת התנאים להתפתחותם התקינה של קטינים עד גיל 18, והדבר הצריך כמובן פיתוח מענים מתאימים. לעומת זאת, גיל 18 נתפס כגיל שבו מתבצע המעבר לבגרות, סיום גיל הקטינות והתלות במבוגרים, יציאה לחיים עצמאיים ומעבר לנשיאה באחריות, והצעיר נדרש להשתלב בחברה ולתפקד בה כאזרח מועיל. הגיוס לצה"ל בגיל 18 מסייע לחיזוקה של תפיסה זו, אף שבעצם הוא מעניק לצעירים שלוש שנים של הסתגלות הדרגתית במעבר לעצמאות.

בשנים האחרונות מתחולל שינוי בתפיסה זו, והוא מביא לחשיבה מחודשת בהתייחסות לצעירים מעל גיל 18 ומוביל להכרה בצורכי אוכלוסייה זו ובחיוניותו של פיתוח מואץ של מענים לצרכים ייחודיים אלו.

מקורות השינוי הם:

א. ירידה באחוז המתגייסים לצה"ל מקרב כלל האוכלוסייה – בשנים האחרונות אנו עדים לגידול באוכלוסיית בני ה-18 אשר אינם מגויסים לצה"ל. בתוכם ניתן למצוא חרדים, בני מיעוטים, עוברים על החוק ובעלי קשיי הסתגלות ונתונים נמוכים שהצבא מוצא אותם בלתי מתאימים. כל אלה מגלים קושי בהשתלבות חברתית עצמאית ונוקטים לסיוע.

ב. התארכות גיל ההתבגרות – אנו עדים לשינויים בעולם כולו וגם בישראל. גיל ההתבגרות מתמשך מעבר לגיל 18, הן בבחירת המקצוע, הן ביציאה ללימודים והן

בעזיבת בית ההורים ויציאה לעצמאות. דחיית גיל הנישואין גם הוא ביטוי לכך. שינוי זה יוצר בקרב אוכלוסייה זו צרכים שיש לתת עליהם הדעת.

אוכלוסיית הצעירים מעל לגיל 18 הזקוקה לטיפול משרד הרווחה, כוללת בתוכה מספר תת-קבוצות:

א. אוכלוסיית הצעירים אשר טופלו כקטינים במשרד, בשירותים השונים של אגף התקון והשירות לילד ונוער, על רקע קשיי תפקוד מגוונים, ואשר גם בהגיעם לגיל 18 עדיין נזקקים לסיוע ולתמיכה, משום שהטיפול בהם טרם הגיע לסיומו. בתוך קבוצה זו ניתן למצוא אף קטינים שגויסו לצה"ל וזקוקים להמשך ליווי. היעדר משאבים ומענים לטיפול באוכלוסייה זו עלול להביא להפסקת הטיפול בה בשלב שבו היא עדיין איננה ערוכה להתמודד באופן עצמאי, ועלול להוריד לטמיון השקעה רבת שנים, מה שבסופו של דבר יביא לכך שאוכלוסייה זו תיפול לנטל על החברה.

ב. אוכלוסיית חסרי העורף המשפחתי, אשר הוצאו מביתם בהיותם קטינים, לרוב על רקע קשיים במשפחה ובתפקודם. בסיום תקופת הטיפול החוץ-ביתי ובהגיעם לגיל 18, הם אמורים לחזור לביתם ולסביבה שממנה יצאו. לחלק מהם אין מערך משפחתי המסוגל לסייע להם בהתמודדות, הדרכה, דיור, השמה בעבודה וכו', והם עשויים לסגת ואף להידרדר. גם כאן עלולה לרדת לטמיון ההשקעה אשר נעשתה במשך שנים ואשר הפכה צעירים אלו לבעלי תוחלת שיקומית גבוהה.

ג. אוכלוסיית הצעירים המנותקים אשר אינם מתגייסים לצה"ל. ביניהם ניתן למצוא כאמור חרדים, בני מיעוטים וצעירים בעלי בעיות הסתגלות ושילוב חברתי.

המענים הקיימים כיום במשרד הרווחה עבור אוכלוסיית הצעירים הזו אינם פרי תכנון ומדיניות כוללת, אלא נוצרו בהדרגה במשך השנים מתוך ניסיונותיהם של עובדי השדה לסייע למטופליהם בהגיעם לגיל 18. מענים אלו הם חלקיים, אינם עונים כמובן על כל הצרכים, ועל חלקם מאיימת כיום סכנת סגירה עקב היעדר משאבים.

אגף התקון מעניק בשנה באמצעות שירותיו השונים מענה לכ-20 אלף צעירים מעל גיל 18:

♦ **השירות לנוער וצעירים** – שירות זה מטפל בכ-5,000 צעירים מעל גיל 18. בהגדרתו מטפל השירות בצעירים עד גיל 24, ומוקד ההתערבות הוא שילובם בתעסוקה על ידי הקניית מיומנויות עבודה והכשרה לתעסוקה באמצעות קורסים מקצועיים, כגון: בניין, אלקטרוניקה, מחשוב, טבחות והדרכת ספורט. קורסים אלו ניתנים כיום לכ-1,500 צעירים, בשיתוף עם משרד התמ"ת, תב"ת (גיוינט – תעסוקה ותנופה), מלט"ב (מרכז לטכנולוגיית בנייה) ווינגייט. כמו כן, מופעלת תכנית "מעסיק יד"ל" לכ-1,500 צעירים. שאר הצעירים המטופלים בשירות מצויים

במצבים של ניתוק, שימוש בסמים ואלכוהול ומחסור בדיור, ומופעלות עבורם שיטות של יישוג פרטני וקבוצתי על מנת להביאם לטיפול.

גם בתחום הדיור מופעלות תכניות: "החוט המשולש" בירושלים – מסגרת הלנה חוף-ביתית שבה קיבלו עד כה סיוע 60 צעירים, ושתי דירות מעבר בחיפה, המשמשות את הצעירים לשהייה קצרת טווח, עד למציאת דיור של קבע. בשנתיים האחרונות טופלו בדירות המעבר כ-80 צעירים. מובן שהצרכים רבים יותר מן המענים, אך המשאבים מועטים ואינם מאפשרים פרישת מענים ארצית.

♦ **רשות חסות הנוער** – הרשות אמנם אמונה על טיפול בקטינים עד גיל 18 המופנים למעונותיה (וניתן להאריך על פי חוק את שהותם עד גיל 20), אולם הניסיון מלמד כי בקרב החוסים מצויים קטינים חסרי עורף משפחתי, אשר בסיום תקופת צו בית המשפט, בין אם זה צו מעון או צו לפיקוח בתנאי מגורים, נותרים ללא בית לחזור אליו.

בחסות הנוער נבנו מספר מענים:

א. **עובדי תל"מ** – שני עובדים התומכים בבוגרי החסות, מלווים אותם, עוקבים אחריהם ומסייעים בהשתלבותם בסביבת המגורים שאליה חזרו עם תום תקופת הצו.

ב. **"תכנית מדרגה"** – פועלת זה כעשר שנים וכוללת שלוש דירות לצעירים בוגרי מסגרות החסות הזקוקים לסיוע; שתיים מן הדירות מיועדות לצעירות ואחת – לצעירים. השהות הממוצעת בדירה היא כשנה, והמטרה היא סיוע למסיימי תקופת הצו להשתלב בקהילה באופן נורמטיבי. חלק מן הצעירים משרתים בצה"ל וחלקם יוצאים לקורסים מקצועיים, להשלמת השכלה, ללימודים אקדמיים או לעבודה. הצעירים בדירה מקיימים אורח חיים כמעט עצמאי, בליווי אחראי מטעם החסות המסייע בצרכים העולים. מאז תחילת התכנית קיבלו מענה כ-80 צעירים; הם השתלבו באופן נורמטיבי, וחלקם נישאו והקימו בית.

ג. **"דירת מעבר"** – הצלחת "תכנית מדרגה" הובילה להצטרפות המוסד לביטוח לאומי ולפתיחת שתי דירות נוספות עבור מסיימי מסגרות החסות חסרי עורף משפחתי: הדירה האחת, בעפולה, מיועדת לבוגרי מסגרות גמילה מסמים ואלכוהול. הזכות לדירה זו מוקנית לצעירים היוצאים ללימודים או תעסוקה. הצעירים מקבלים ליווי מקצועי, וסכום של 1,500 ש"ח להוצאות ונושאים בהוצאות הדירה והכלכלה; הדירה השנייה הוקמה באזור המרכז, והיא מיועדת לארבעה עוברים על החוק שהם בוגרי החסות. תנאי הקיום זהים לאלו שבדירה בעפולה. מחקר מלווה אשר מומן על ידי המוסד לביטוח לאומי, העלה את הדברים הבאים: (א) קיים צורך נרחב בתכניות סיוע לצעירים, דוגמת הדירות; (ב) הליווי והתמיכה של המלווה הם בעלי חשיבות בהצלחת התכנית; (ג) המגורים בקהילה מהווים מנוף לרכישת מיומנויות לחיים עצמאיים. הוצע לשלב את הגיוס לצה"ל כאמצעי תומך ומסייע וכן השלמת השכלה כמנוף להשתלבות נורמטיבית.

♦ **השירות להתמכרויות** – השירות, על פי הגדרתו, נותן מענים לקטינים ולבוגרים. כ-40% (7,000) מהאוכלוסייה המטופלת בשירות היא גילאי 18 עד 24.

נוסף על הליווי הפרטני של הצעירים, פותחו עבורם השירותים הבאים:

- מרכז ערב בנתניה ומרכז יום מותאם לצעירים לכ-15 צעירים בו-זמנית
- מרכז יום לצעירות באשדוד – נותן מענה לכ-15 צעירות
- תכנית צעירים במלכישוע – מיועד לכ-23 צעירים
- הוסטל לצעירות בבאר שבע אשר נמצא בהקמה

♦ **השירות לנערות וצעירות** – שירות זה מטפל, על פי הגדרתו, בצעירות עד גיל 25. מלבד הטיפול הפרטני, פותחו במסגרתו השירותים הבאים:

מרכזי עדי – שני מרכזים טיפוליים קהילתיים לנערות בקצה הרצף, המהווים מסגרת אינטנסיבית כוללנית להקניית מיומנויות אישיות ובין-אישיות, השלמת השכלה, הכשרה מקצועית ויזמות עסקית. המרכזים הוקמו בשיתוף עם (עמותה לנוער מנותק) והרשות המקומית.

תכנית זינוק – ליווי לצעירות בצעדיהם הראשונים לקראת חיים עצמאיים, בדגש על תעסוקה. התכנית מעניקה תמיכה וחיזוק וכלים להשתלבות בעולם העבודה, בהתאם לכישוריהן, שאיפתן ורצונן של הצעירות. התכנית פועלת בחמישה יישובים, קבוצה אחת בכל יישוב, והתכנון הוא להפעיל תוך שלוש שנים שתי קבוצות בכל יישוב. הקבוצות מונות בין 15 ל-20 צעירות ומופעלות בשיתוף קרן גנדיר.

דירות מעבר – בשירות שמונה דירות מעבר לצעירות, הפועלות באופן דומה לדירות חסות הנוער.

סקירת התכניות שלעיל מלמדת על הדברים הבאים:

א. **מיעוט תכניות, היעדר תכנון ארצי והיעדר משאבים** – התכניות מספקות מענה לצעירים מעטים, בעוד הצרכים רבים יותר. פיתוח השירותים אינו פרי תכנון שיטתי הלוך בחשבון צרכים ופרישת מענים ברמה ארצית.

ב. הדגש בכל התכניות הוא על **הכנה לקראת חיים עצמאיים** כבוגר. על כן בחלק ניכר מזמן הטיפול מושם דגש רב על הקניית מיומנויות חיים – פיתוח עצמאות וניהול תקציב אישי עצמאי.

ג. בכל התכניות מושם דגש על **הכשרה לעולם התעסוקה** – הקניית מיומנויות תעסוקה, השמה בעבודה וליווי בתעסוקה לצורך פיתוח עצמאות.

ד. נעשה ניסיון להתמודד עם בעיות הדיור, אך הצורך בקורת גג אינו מקבל מענה מקיף ויש צורך בהיערכות יסודית יותר בתחום.

תכנון עתידי במשרד הרווחה לצעירים מעל גיל 18

כאמור, במשרד הרווחה הולכת וגוברת ההכרה בצרכיה הייחודיים של אוכלוסיית הצעירים מעל גיל 18 ובהכרח לבנות עבורה תכנית התערבות מערכתית ארצית כוללת. הכרה זו קיבלה ביטוי בתכנית הרב-שנתית אשר הוכנה במשרד הרווחה לעתיד, ונושא הצעירים מקבל בה הדגש תכנוני מיוחד. השנה פנה המשרד למרכז טאוב בבקשה לסייע בהכנת תכנית כוללת לטיפול בצעירים מעל גיל 18. אין ספק כי לשם פיתוח תכנית כוללת יהיה צורך בשיתוף פעולה בין-משרדי, זאת משום שתכנית מקיפה מצריכה, בין השאר, תוספת משאבים, שינויי חקיקה, פיתוח תכניות לסיוע בדיוור, הכשרה לעולם התעסוקה, סיוע בהשמה וליווי וסיוע בשירותי בריאות. כל זה, במקביל לתמיכה ולליווי טיפוליים. לכן יש לשקול הקמת גוף בין-משרדי אשר יתאם בניית תכנית זו.